

Antropoanatomia

Edwarda Lotha

dr hab. Ryszard Witold Gryglewski,
prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Katedra Historii
Medycyny UJ CM

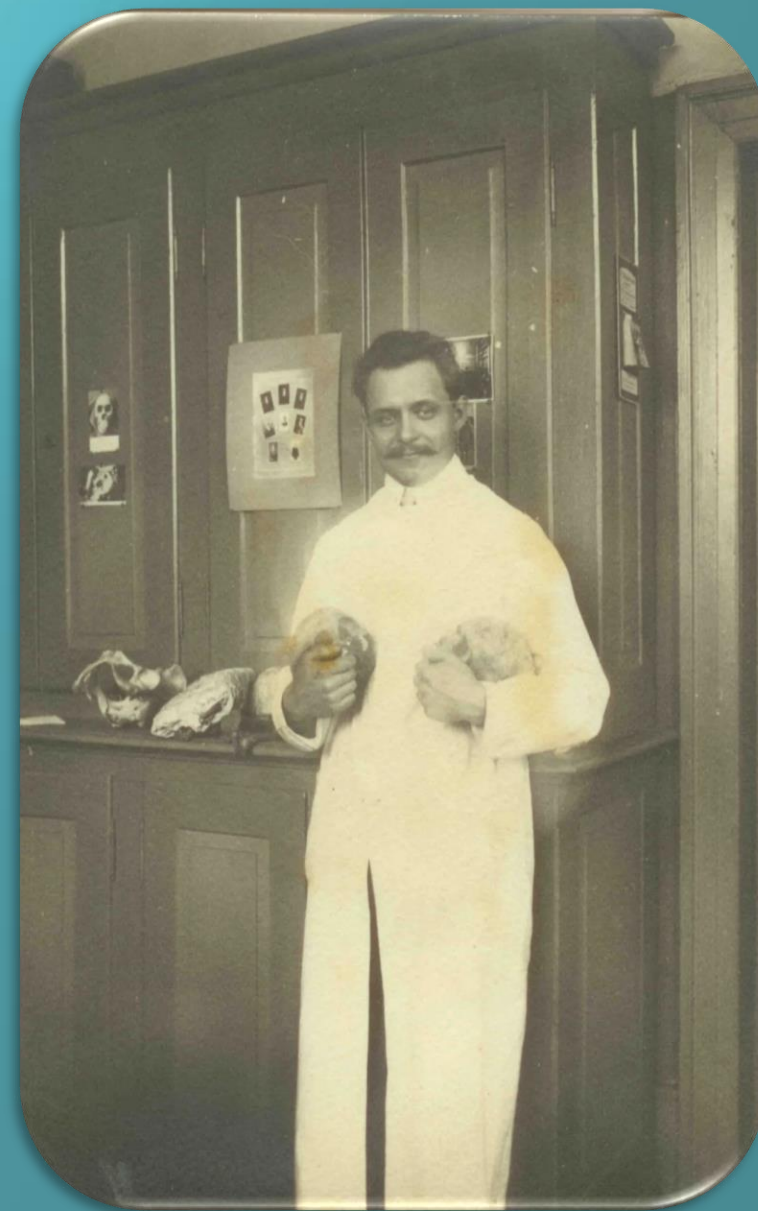

Edward Loth (1884-1944) pozostaje jednym z najważniejszych uczonych w historii nauk morfologicznych w Polsce. Zaproponowany przez niego model badawczy łączący w sobie badania anatomiczne z metodyką wywodzącą się z nauk antropologicznych, który zyska miano antropoanatomii był oryginalną propozycją pozwalającą na wszechstronną analizę rozwoju tkanek miękkich u człowieka i naczelnych w ujęciu antropogenetycznym. Jej podstawą stały się pionierskie badania nad różnicowaniem się mięśni twarzy i szyi oraz klatki piersiowej. Tym samym uprawianie anatomii porównawczej z zastosowaniem metodyki antropologicznej było intrygującym wyzwaniem zarówno dla anatomów, jak i antropologów, których w najbliższym otoczeniu Lotha nigdy nie brakowało. W okresie międzywojennym Zakład Anatomii Opisowej i Topograficznej Uniwersytetu Warszawskiego stał się przystanią dla wielu lekarzy i przyrodników zafascynowanych zarówno szerokim horyzontem badań, jak i osobowością samego profesora. Ten bowiem nie miał w zwyczaju narzucać własnych hipotez naukowych „do rozwiązania” swoim asystentom i stażystom, którzy zachowywali dużą swobodę w wyborze interesującej ich tematyki, a raczej uczył i zarazem wymagał umiejętności kojarzenia ze sobą wspólnych dla anatomii i antropologii problemów badawczych. Jeśli mówić o szkole Lotha, to jako o szkole „porządnego myślenia”, gdyż jej głównym zwornikiem była budowana etapami metodologia. Monografia autorstwa Lotha, *Anthropologie des parties molles*, czyli *Antropomorfologia części miękkich* wydana w 1931 roku, która szybko zyskała sobie międzynarodowy rozgłos, stała się swoistym drogowskazem i wyzwaniem dla tych wszystkich, którzy chcieli za nim podążać.

Zaprezentowane zostały mechanizmy i cechy zmienności osobniczej w strukturach części miękkich człowieka w odniesieniu porównawczym do naczelnych wraz z analizą problemów charakterystycznych dla anatomii rozwojowej pod kątem antropogenezy mięśni głowy, twarzy i szyi oraz tułowia. Jednocześnie Loth wyświetlił przebieg dróg rozwoju jelit, naczyń krwionośnych oraz nerwów obwodowych. Było to osiągnięcie na miarę światową i tak też zostało ocenione. W 1935 roku ta monografia zostanie wyróżniona prestiżową nagrodą „Prix Hollandais”.

Przyszły profesor anatomii przyszedł na świat w Warszawie. Jego rodzicami byli przemysłowiec Edward Karol oraz Anna, *de domo Hoser*, oboje wyznania ewangelickiego. Z domu Edward wyniósł głębokie poczucie patriotyzmu i niezależności. Nie dziwi zatem, że będąc uczniem gimnazjum, wzorem wielu rówieśników, brał aktywny udział w tajnych kółkach samokształcenia, gdzie zetknął się z odkłamaną historią Polski i literaturą, która była oficjalnie zakazana. W 1902 roku, gdy jego nielegalna działalność została wykryta, został wydalony z rosyjskiego gimnazjum. W rok później przyszło mu składać eksternistycznie egzamin maturalny w Baku. Otrzymawszy świadectwo dojrzałości zdecydował się na studia w zakresie nauk przyrodniczych na uniwersytecie w Zurychu, gdzie specjalizował się w zakresie antropologii. W 1907 roku uzyskał z wyróżnieniem tytuł doktora filozofii na podstawie rozprawy *Die Plantaraponeurose beim Menschen und den übrigen Primaten*,, w której Loth w oparciu o badania porównawcze prowadzone na naczelnych oraz człowieku dał pierwszy tak kompletny obraz filogenezy ludzkiej stopy.

Mając znakomite referencje, zdecydował się na studia medyczne, które rozpoczął na uniwersytecie w Bonn, kontynuował w Getyndze, a kończył w Heidelbergu. Tam w 1912 roku na podstawie pracy pt. *Beiträge zur Anthropologie der Negerweichteile (Muskelsystem)* uzyskał stopień doktora medycyny – *magna cum laude*, czyli „z najwyższą pochwałą”. Dysertacja była kontynuacją programu badawczego zapoczątkowanego jeszcze podczas studiów antropologicznych, a dotyczyła cech rozwojowych oraz morfologicznych kości i układu mięśniowo-powięziowego stopy u przedstawicieli rasy negroidalnej. W 1918 roku tę właśnie pracę wyróżniono prestiżową nagrodą *Prix Broca*, podkreślając jej absolutne nowatorstwo w podejściu metodologicznym autora.

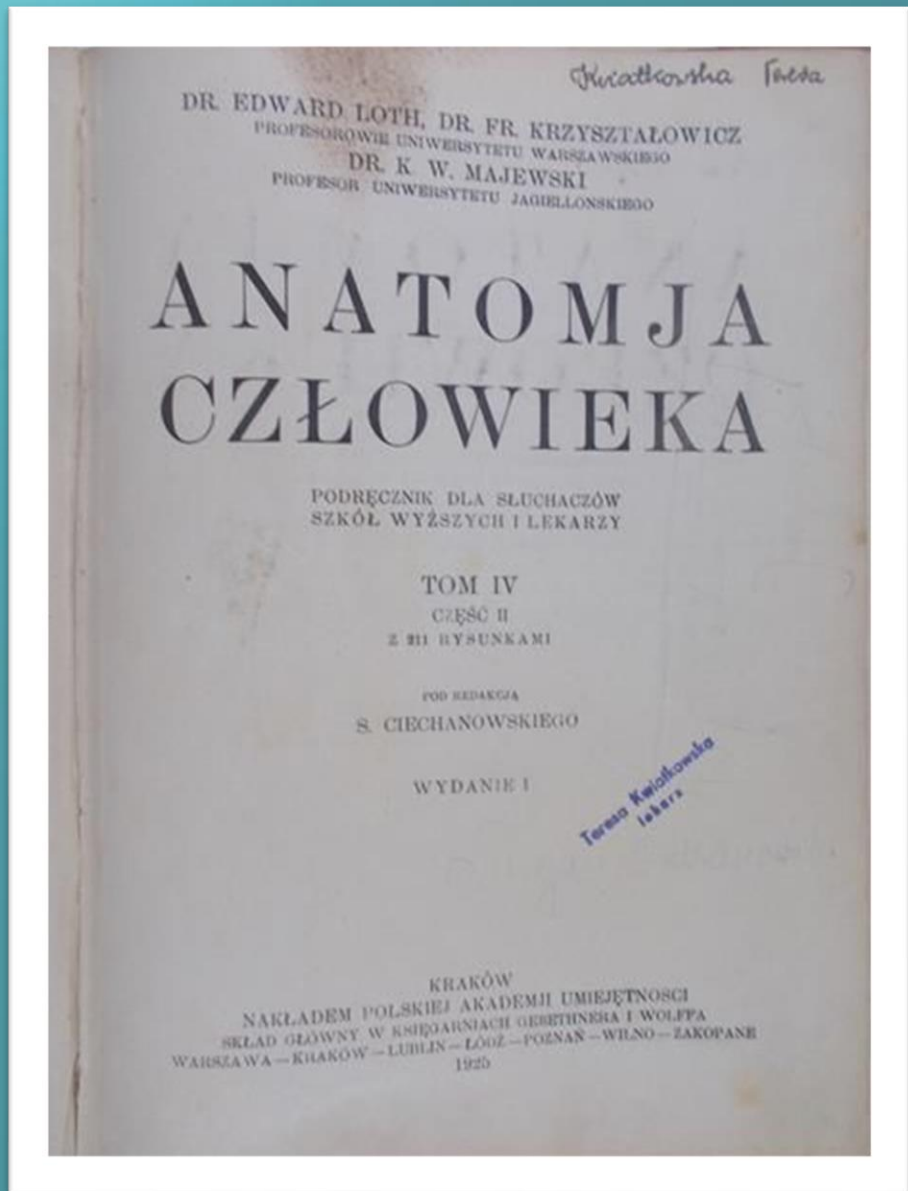
Równolegle Loth zaczął kształtować swoją oryginalną koncepcję atropoanatomii, odwołując się do technik antropometrycznych, a także do metod statystycznych w analizie porównawczej części miękkich. Szukając dla siebie miejsca w ojczyźnie zdecydował się na pracę u Henryka Kadyia wybitnego preparatora i znawcy układu naczyniowego człowieka, profesora anatomii opisowej i topograficznej Uniwersytetu Lwowskiego. Został przyjęty i otrzymał etat asystenta. Nie przyjeżdżał do Lwowa z pustymi rękoma, przywożąc około setki wypreparowanych małąp i tyleż zakonserwowanych małąpich mózgów, a także preparaty osteologiczne oraz zestawy instrumentów naukowych. Niestety października w 1912 roku Kadyi nagle zmarł. Dlatego też Loth habilitował się już pod kierunkiem prof. Józefa Markowskiego. Młody badacz został dostrzeżony nie tylko w środowisku polskich uczonych. Propozycja objęcia katedry anatomii na uniwersytecie w Manili na Filipinach była najlepszym tego dowodem. Wybuch I wojny światowej pogrzebał jednak wszelkie z tym związane plany. Tymczasem w 1915 roku pośród zawieruchy wojennej rodził się Uniwersytet Warszawski, polska uczelnia, która przyciągała do siebie profesorów i studentów. Loth bez wahania przyjął propozycję objęcia Zakładu Anatomii Prawidłowej na Wydziale Lekarskim i w listopadzie wygłosił swój wykład wstępny. Niemal natychmiast przystąpił do budowy od podstaw całego zaplecza naukowego, dydaktycznego i materialnego zakładu, gdyż brakowało dostawnie wszystkiego.

Pomimo nawału obowiązków uniwersyteckich w 1917 roku objął stanowisko naczelnego lekarza Polskich Sił Zbrojnych, a w rok później został mianowany zastępcą szefa Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, którą to funkcję pełnił do 1920 roku.

Okres międzywojenny zaznaczył się dynamicznym rozwojem warszawskiego ośrodka anatomii. Mimo trudnych warunków, w tym ciągłych niedoborów finansowych, Loth wraz ze współpracownikami rozpoczął tworzenie muzeum anatomicznego, które do wybuchu drugiej wojny światowej będzie liczyć około 30 tysięcy pozycji inwentarzowych, obejmujących preparaty osteologiczne ludzkie i zwierzęce, znakomitej jakości preparaty układów chłonnego i krwionośnego, a także pokaźny zbiór rentgenogramów. Niestety zdecydowana większość z nich ulegnie zniszczeniu podczas drugiej wojny światowej. Loth rozwijał nadal swój program badawczy starając się jak najpełniej zaprezentować zalety przyjętych przez siebie założeń naukowych. Jeszcze w 1914 roku wydał publikację, którą można określić syntetycznym ujęciem metodyki antropologicznej – Wskazówki do badań antropologicznych na człowieku żywym, która zyskała rekomendację Komisji Antropologicznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie. W zamierzeniu autora było możliwie ściśle systemowe ujęcie zagadnień antropologicznych, obejmujących antropologię fizyczną, fizjologiczną i patologiczną, ze ściśle im przypisanymi zakresami badań.

W 1917 roku Loth wydał monografię poświęconą różnicowaniu się odmian tętnic szyjnych, stawiając sobie za cel; „omówienie wszystkich odmian t. szyjnej głębokiej, i tętnic zbliżonych, oraz niejako statystyczne określenie ich normalnego przebiegu; pozatem i procentowe wykazanie najważniejszych zmian, jakie w krwiobiegu tej okolicy zachodzić mogą”.¹ W podsumowaniu wyróżniał sześć głównych typów (lub odmian) tętnicy szyjnej głębokiej oraz występujących w ich morfologii i topografii oboczności, wraz z procentowym wyróżnieniem ich występowania. Kilkadziesiąt schematów w przejrzysty sposób dokumentowało stan badań i uzupełniało narrację tekstu. Jak już wspomniano powyżej jednym z wiodących kierunków badawczych Lotha pozostawała antropomorfologia mięśni. W 1919 roku ukazał się obszerny artykuł *Anthropomorphologie des muscles*, w którym zaprezentowane zostały porównawczo wyniki badań sekcyjnych 200 kobiet i mężczyzn, prowadzonych zarówno w okresie pobytu Lotha we Lwowie, jak i już za czasów profesury warszawskiej, skonfrontowane z analizą kilkudziesięciu preparatów zwierzęcych. Równocześnie stawiał pod dyskusję problem określenia granicy normy w budowie układu mięśniowego, swoistego wzorca, względem którego należy dokonywać oceny badanego materiału. W 1920 roku w Towarzystwie Naukowym Warszawskim prezentował referat zatytułowany *Antropomorfologia mięśni: problemat normalnej budowy człowieka*, w którym prezentował powyższą kwestię w odniesieniu do mięśni tułowia.

1. E. Loth, *Odmiany tętnicy szyjnej głębokiej (a. cervicalis profunda) i tętnicy szyjnej wstępującej (a. cervicalis ascendens)*, Towarzystwo Naukowe Warszawskie; Warszawa 1917: 2.

Stosowna publikacja ukazała się w rok później. Z kolei w 1927 roku mógł przedstawić rezultaty dalszych w tym kierunku badań nad antropomorfologią mięśni szyi.

Badania antropoanatomiczne miały również zastosowanie do analizy problemów pochodzenia gatunku ludzkiego, czego wyrazem jest referat Współczesne poglądy na pochodzenie człowieka, wygłoszony przez Lotha w trakcie obrad XIV Zjazdu Przyrodników i Lekarzy w Poznaniu w 1933 roku.

Miał Loth na swoim koncie również prace poświęcone technikom preparowania anatomicznego, które wydawał w kolejnych zeszytach poświęconych konkretnym układom i narządom pod wspólnym tytułem Wskazówki do preparowania anatomicznego. W sumie tworzyły one przejrzyste napisany podręcznik preparatyki, pierwszy tak nowoczesnie napisany na ziemiach polskich. Napisał rozdział poświęcony anatomii nerwów obwodowych, który stanowił część wysoko cenionego podręcznika Anatomia człowieka, którego całościowy plan i pierwszy tom wyszedł spod ręki Adama Bochenka. Po jego przedwczesnej śmierci dzieło to postanowił kontynuować Michał Reicher, zapraszając innych uczonych do współpracy.

Warto wspomnieć, że Loth był inicjatorem powstania i faktycznym twórcą Zakładu Ortopedyczno-Chirurgicznego w Warszawie, który później znalazł swoją siedzibę w Ciechocinku, zyskując sobie wysoką renomę wśród pacjentów. Wybuch drugiej wojny światowej zastał profesora w Warszawie. Nie wahał się ani chwili. Szybko zorganizował sanitariat i stanął na czele Zastępczego Szpitala Okręgowego. Po klęsce wrześniowej natychmiast przystąpił do organizowania pomocy dla rannych i inwalidów wojennych, układając plany ćwiczeń rehabilitacyjnych, ściśle przy tym współpracując z Polskim Czerwonym Krzyżem. Równocześnie podjął się współorganizacji struktur tajnego nauczania medycyny. Od 1940 roku był członkiem Rady Wydziału Lekarskiego Tajnego Uniwersytetu Warszawskiego, rozpoczynając kursy i egzaminy studentów z anatomii prawidłowej. Od 1941 roku prowadził zajęcia w Prywatnej Szkole Zawodowej dla Pomocniczego Personelu Sanitarnego w Warszawie, znanej bardziej pod nazwą Szkoła Zaorskiego, placówce działającej za zgodą niemieckich władz okupacyjnych. Szkoła była dobrą przykrywką dla prowadzenia zajęć w ramach zakonspirowanego Wydziału Lekarskiego. Równolegle wykladał na Tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich (czyli zakonspirowanym Uniwersytecie Poznańskim), który działał w czasie wojny głównie w Warszawie. Loth, przyjmując pseudonim „Gozdawa”, wszedł w skład szefostwa sanitarnego Komendy Głównej AK. Dwukrotnie aresztowany i więziony na Pawiaku, zdołał przetrwać. W sierpniu 1944 roku, po wybuchu powstania w Warszawie, mianowany szefem sanitarnym na Mokotów organizował, w miarę możliwości i dostępnych środków, powstańczą służbę sanitarną. Pełniąc służbę na posterunku opatrunkowym, wraz z żoną i córką, zginął od wybuchu bomby w dniu 15 września 1944 roku.

Loth został zapamiętany jako wybitny uczyony, doskonały dydaktyk oraz sprawny organizator. Odznaczał się dużym poczuciem humoru i sporym dystansem do świata zewnętrznego i samego siebie. Jego wykłady, połączone z prezentacją preparatów, tablic anatomicznych oraz filmów cieszyły się nieustannie zainteresowaniem studentów. Zwłaszcza zaś te, podczas których omawiał porównawczo anatomię naczelnych i człowieka, korzystając z pomocy nagich modelek i modeli pozujących na co dzień w Akademii Sztuk Pięknych. Egzaminował sprawiedliwie choć surowo. Był zadziorny, a w sprawach, które uważał za istotne pozostawał nieustępliwy.

*Kamień upamiętniający Edwarda Lotha
na warszawskim Ujazdowie*

Bibliografia:

- M. Ciesielska (2018) Profesor Edward Loth – Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata za sprawą doktora Ludwika Stabholza, „Nowa Medycyna” 25(2): 90-94.
- B. Ciszek (2009) Edward Loth [w:] Złota Księga Medycyny Warszawskiej, WUM; Warszawa: 223-231.
- S. Łoza (1938) Czy wiesz kto to jest? Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa: 432-433.
- T. Majewski (2016) Edward Loth 1884-1944 [w:] Piotr Salwa, Andrzej Kajetan Wróblewski (red.) Portrety uczonych: Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915-1945: A-Ł, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego; Warszawa: 451-457.
- T. Ostrowska (1972) Loth Edward (1884-1944), PSB 17: 566-567.
- A. Śródka (1995) Uczeni polscy XIX-XX stulecia, Aries; Warszawa, 2: 525-528.
- A. Śródka, R.W. Gryglewski (2012) Edward Loth [w:] A. Śródka (red.) Powiązania rodowe twórców polskich szkół naukowo-medycznych, Kraków: 105-112.

Materiały internetowe:

- https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Loth#/media/Plik:Edward_Loth_NAC_1-N-346.jpg
- https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fstatic.tezeusz.pl%2Fimages%2F981%2F981794%2F2.jpg&tbnid=AzeBLd5NCk5XGM&vet=12ahUKEwj9tNDDpbH_AhWymIsKHbHBA-0QMyglegUIARCxAQ..i&imgrefurl=https%3A%2F%2Ftezeusz.pl%2Floth-edward-anatomja-czlowieka-tom-iv-1925-r-2-1055597&docid=WZSeW-jiQE9uSM&w=450&h=600&itg=1&q=edward%20loth&ved=2ahUKEwj9tNDDpbH_AhWymIsKHbHBA-0QMyglegUIARCxAQ
- <http://teatranatomiczny.wum.edu.pl/edward-loth/>
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Loth#/media/Plik:Kamie%C5%84_upami%C4%99tniaj%C4%85cy_Edwarda_Lotha_na_warszawskim_Ujazdowie.JPG